

Барабанова Г. В.,

Севастопольський національний університет ядерної енергії та промисловості, м. Севастополь

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКОМ СТУДЕНТІВ НЕМОВНОГО ВНЗ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ

Стаття присвячена особливостям формування навичок роботи зі словником під час навчання професійно орієнтованого читання англійською мовою в технічному ВНЗ. Запропонований комплекс вправ, спрямований на формування загальних навчальних умінь користування лінгвістичними словниками та навичками словникової роботи.

Ключові слова: словникові навички, робота з англо-російським словником, немовний ВНЗ.

Статья посвящена особенностям формирования навыков работы со словарем при обучении профессионально-ориентированному чтению на английском языке в техническом вузе. Предложен комплекс упражнений, направленных на формирование общих учебных умений пользования лингвистическими словарями и навыков словарной работы.

Ключевые слова: словарные навыки, работа с англо-русским словарем, неязыковой вуз.

The article is devoted to the peculiarities of formation of vocabulary work skills while teaching English reading for specific purposes in the higher technical school. The complex of exercises directed to general learning skills formation and vocabulary work skills as well as technique how to use linguistic dictionaries in the proper way is offered.

Keywords: vocabulary skills, work with the English-Russian dictionary, non-philological higher school.

Со словарями, которыми обыкновенно пользуются при изучении иностранных языков, дело обстоит особенно плохо.

Л.В. Щерба

Постановка проблеми. Поняття “конкурентноздатний фахівець” в умовах перспектив входження України в загальноєвропейський ринок праці включає нові європейські загальноосвітні стандарти підготовки майбутніх інженерів з усіх дисциплін і, в першу чергу, з іноземної мови. Так, нова українська Типова програма з англійської мови для професійного спілкування [5] передбачає як мінімальний рівень володіння мовою для бакалавра рівень B2 – “independent user” (незалежний користувач), який для такого виду мовленнєвої діяльності (МД) як читання включає наступні вміння:

- розуміти автентичні тексти за фахом з різних джерел, у тому числі із спеціалізованих журналів;
- визначати позицію, намір та задум автора письмового тексту;
- розуміти деталі в текстах, характерних для таких професійних жанрів як реклама, інструкція, специфікація;
- розуміти автентичну академічну та професійну кореспонденцію;
- розрізняти соціальні регістри письмового спілкування та їх зв’язок з намірами комунікантів;
- читати та інтерпретувати графи, карти, малюнки, діаграми і т.д.

Всього перераховується десять умінь, що безпосередньо відносяться до мовленнєвої діяльності читання.

У компетенції читача професійно орієнтованого тексту додатково Програмою включаються також такі вміння, як уміння користуватися бібліотечними каталогами, довідниками, Інтернетом, уміння прогнозувати інформацію, спираючись на заголовки та підзаголовки текстів, уміння контекстуальної і мовної здогадки, вміння знайти необхідну інформацію в тексті, – так зване Reading for Information (інформативне читання), нарешті, проглядове читання.

Іншими словами, вже в стінах технічного ВНЗ у майбутніх фахівців повинна бути сформована певна інформаційна культура, зріле професійно орієнтоване читання (ПОЧ), яке в найзагальнішому вигляді ми визначаємо як практичне володіння цим видом МД на користь професії. Зрештою, іншомовне читання повинне стати засобом отримання інформації з метою її наступного використання в професійній діяльності.

Це вимагає від студента дуже клопіткої навчальної роботи не лише в аудиторії, але і в самостійній роботі, вмінь користуватися довідковою літературою, передусім словниками різних типів, володіння необхідними навчальними стратегіями для виконання завдань під час роботи з текстом, у рамках так званого “learner-centered approach”, підходу, центром навчання якого є той, кого навчають. Апологет даного підходу Енн Джонс в руслі постмодерністських теорій освіти вважає, що “schooling can be successful only if it is directly relevant to students and their lives” (“навчання може бути успішним тільки за умови, що воно співвідноситься зі студентами та їх життям” – Переклад наш) [10, с. 8]

У західній методиці розвиваються два напрями цього підходу: експресивістський та когнітивний. Якщо перший напрям базується на вираженні індивідуальності студента через іноземну мову, що вивчається, то другий, принаймні в читанні, наголошує на фонових знаннях тих, кого навчають, інтерактивність та метакогнітивну усвідомленість читачів професійно орієнтованих текстів [10].

На жаль, саме цих навичок, умінь і стратегій не вистачає практично всім студентам вищих технічних закладів, що показують Placement Tests, які щорічно проводяться кафедрою іноземних мов Севастопольського національного університету ядерної енергії і промисловості на першому занятті з іноземної мови.

Звідси **мета статті:** визначити шляхи формування у студентів технічних ВНЗ вмінь роботи з довідковою літературою, в першу чергу, з лінгвістичними словниками, запропонувати комплекс вправ, спрямований на формування навичок словникової роботи під час навчання ПОЧ.

Аналіз основних досліджень з проблеми. Не дивлячись на величезну кількість робіт, присвячених лексикографії, типології словників (В.В. Виноградов, С.В. Гринев, Б.Л. Юмдін Л.В. Минаєва, Л.П. Ступін та ін.), методичних досліджень з навчання школярів словникової роботі, не кажучи вже про студентів, практично немає. Ми можемо назвати тільки класичну роботу академіка Л.В. Щерби про використання словників в середній школі, та пару статей в Інтернеті (І.В. Кочкарева). Статті академіка Л.В. Щерби, присвячені лексикографічним дослідженням та рекомендаціям з використання словників і словникової роботи в шкільній практиці, досі не втратили своєї актуальності.

Класифікація Л.В. Щерби, що стала класичною і яка цитується практично в усіх вітчизняних підручниках і статтях з лексикографії, – це набір протиставлень словників з різних принципів.

Опозиція перша: *словник академічного типу – словник-довідник*. Л.В. Щерба пропонує вважати “науковим” тільки словник академічного або нормативного типу. Саме такий словник має своїм предметом реальну лінгвістичну дійсність – єдину лексичну систему цієї мови. Словник-довідник ніколи не буде якимсь єдиним фактом реальної лінгвістичної дійсності, будучи, кінцець кінцем, усього лише “відібраним набором слів”.

Опозиція друга: *енциклопедичний словник – загальний словник*. На думку Л.В. Щерби, енциклопедичні словники покликані давати відомості про реалії, тоді як загальні словники охоплюють просто лексику якої-небудь мови.

Наступна опозиція: *thesaurus – звичайний словник*. Якщо тезаурус дає відомості про спеціальну лексику, то звичайний словник включає усю лексику (розрізняють звичайні тлумачні словники та звичайні перекладні словники).

Четверта опозиція: *звичайний (тлумачний або перекладний) словник – ідеологічний словник*. Мета останнього – встановлення зв’язків між словами певної мови на основі зв’язку їх значень.

Опозиція п’ята: *тлумачний словник – перекладний словник*.

Опозиція шоста: *неісторичний словник – історичний словник*. Неісторичний відображає лексику в її сучасному стані, а історичний словник (наприклад, етимологічний) – в її розвитку.

Класифікація Л.В. Щерби дає досить повну характеристику словників з точки зору об’єму інформації і характеру її представлення.

Відомі також класифікації словників В.В. Дубичинського, Л.В. Варпахович, Л.П. Ступіна, П.М. Денисова та ін. Наведемо найбільш наочну та багато в чому дублюючу опозиції Л.В. Щерби класифікацію Л.В. Варпахович.

Класифікація словників (за Л.В. Варпахович)

Критерії класифікації словників	Типи словників
1. За змістом довідки	– лінгвістичні – енциклопедичні
2. За відбором лексики	– тезауруси – часткові словники
3. За способом опису одиниці	– загальні – часткові
4. За одиницею лексикографічного опису	– з одиницею, рівною слову (орфоепічний словник) – з одиницею більше слова (словник крилатих виразів, словник цитат)
5. За порядком розміщення матеріалу	– алфавітні – ідеографічні – асоціативні
6. За кількістю мов	– одномовні – двомовні – багатомовні
7. За практичним призначенням	– наукові (історичні, зворотні, граматичні, частотні) – навчальні – перекладні

У повсякденному житті найчастіше звертаються до тлумачних і перекладних словників. Залежно від критеріїв класифікації виділяється певна типологія словників. У усіх класифікаціях в окрему групу виділяються **навчальні словники**, під якими розуміється самостійний вид словників з навчальною спрямованістю. Навчальним може стати будь-який словник: країнознавчий, фразеологічний, термінологічний, ілюстративний.

Відповідно до стандартів, що впроваджуються в освітні системи країн-учасниць Болонського процесу, до 60% інформації студент повинен засвоювати самостійно, і роль навчальних довідників та словників тут велика, як ніколи. Саме словники та довідники (а фактично будь-який довідник – це певний галузевий словник з навчальною спрямованістю) – основа отримання знань в самостійній роботі студента.

Будь-який навчальний словник виконує три основні функції: довідкову, навчальну та систематизуючу, не кажучи вже про інформативну і нормативну. Він не лише допомагає глибше зрозуміти значення нових слів, особливості їх застосування, але і розвиває у студента вміння здогадки, озброює його стратегією на розвиток різних мовних навичок, прищеплює навички самостійної роботи з іноземною мовою (ІМ).

В англійській мові немає одного терміну для поняття “словник”, їх сім: dictionary, wordbook, lexicon, vocabulary, glossary, thesaurus, concordance.

Dictionary – будь-який довідник, що містить перелік слів, розмішених в певному порядку. Синонім Wordbook.

Lexicon – застосовується по відношенню до словників древніх мов.

Vocabulary – має два значення: 1) постатейний словник, тобто список слів та виразів, складений з навчальними цілями; 2) сукупність слів, що використовуються будь-ким. Напр. *A writer with a large vocabulary.*

Glossary – глосарій, тобто збірник глос (тлумачення незрозумілих слів та виразів). Відноситься до збірників технічних термінів, виразів із древніх або середньовічних рукописів.

Thesaurus – тезаурус, з грец. “тезаврос” – склад, скарб. Це словник, який реєструє усі слова мови, увесь його лексичний склад. Це **всеосяжний словник**. Практично це вірно тільки для мертвих мов.

Concordance – конкорданс – список слів та речень в об’ємі лексики будь-якого одного твору. (*A Concordance of the Bible*)

Усі існуючі словники будь-яких мов діляться на дві великі групи: енциклопедичні та лінгвістичні, або філологічні.

Енциклопедичні словники описують, пояснюють не слова, а предмети, речі, події, явища. Вони розкривають об’єм та зміст понять про ці предмети, речі, події, явища. У цих словниках ви не знайдете прийменників, займенників, союзів, часток, вигуків, прислівників, дієслів. Переважають в енциклопедичному словнику іменники-терміни.

Енциклопедичні словники бувають двох типів: загальні (універсальні) та спеціальні. До загальних відносяться усі енциклопедії БСЭ, *The Encyclopedia Britannica* (24 томів), *The Encyclopedia Americana* (30 томів). Спеціальні енциклопедичні словники присвячені певним галузям знань – це літературні, філософські, історичні словники та інші.

Лінгвістичні словники: описують не предмет, не поняття, що позначаються цим словом, а саме це слово, тобто дається характеристика слова як одиниці мови: приводиться значення слова, його граматична, орфографічна, орфоепічна характеристики, вказується його стильова приналежність, етимологія. Є і спеціальні лінгвістичні словники, які розкривають якусь одну сторону слова.

Значення слова в лінгвістичних словниках можуть розкриватися двома способами: засобами тієї ж мови, що і сам слово, яке тлумачиться, або засобами іншої мови, тобто перекладом. Залежно від цього лінгвістичні словники діляться на одномовні та перекладні.

Серед одномовних лінгвістичних словників виділяються тлумачні – найпоширеніший тип одномовних словників. У них приводяться всі відомості про слово. Тлумачні словники є базою для створення інших типів словників через їх універсальність.

В англійській мові терміну “тлумачний” немає. Але словники тлумачні, звичайно, є, і вони носять назву **General dictionaries** (загальні словники) або одномовні (**Monolingual Dictionaries**). Таким чином, російський термін “Толковый словарь английского языка” англійською мовою перекладається *A General Dictionary of the English Language*.

Перекладні словники – це такі довідники, в яких значення слів розкриваються за допомогою слів іншої (іноземної) мови або навіть декількох ІМ. Перекладні словники діляться на двомовні та багатомовні. Двомовні перекладні словники діляться на багато типів: словники загальноповсякденної лексики та термінологічні.

Л.В. Щерба вказував: “всякий настоящий педагог советует своим ученикам как можно скорее бросать переводные словари и переходит на толковый словарь данного иностранного языка” [7].

Деякі навички роботи зі словниковою статтею, що склалися у студента-першокурсника “стихійно”, є з шкільного досвіду. Словникова стаття є невід’ємною частиною словника і в двомовних словниках має наступну структуру: 1) лема, 2) зона фонетичної інформації, 3) зона граматичної інформації, 4) зона еквівалентів, 5) зона посилання.

Успіх роботи зі словником залежить від міцного знання студентом англійського алфавіту, розвиненості зорової пам’яті і чіткого представлення структури словникової статті. Саме на цих трьох чинниках будується, в основному, формування навичок словникової роботи.

Щоб перетворити роботу зі словником в невід’ємну частину самостійної роботи студента під час підготовки до занять з ІМ, викладач вже на першому аудиторному занятті повинен повідомити інформацію про особливості формування англійського словника за об’ємом, тобто, про його ділення на рівні чверті:

1. *Learn the order of the letters in four groups. Each group = one quarter of the English Dictionary :*

AB	CD – перша чверть словника;
EFGH	IJKL – друга чверть словника;
MNO	PQR – третя чверть словника;
STUV	WXYZ – четверта чверть словника.

2. *Say to what quarter of the dictionary the following words belong: stand, flag, port, central, element, revolution, lamp.*

3. *Open your dictionary with letter ...*

4. *Define on which page of the dictionary the word ... is located.*

Навіть знання цієї простої інформації значно полегшує студентові пошук необхідного слова і скорочує часові затрати. Далі можна продовжити цю роботу і потренуватися у пошуках потрібного слова, поділивши словник на вісім рівних частин, використовуючи вищевказані вправи.

Дуже важливо на цьому етапі добитися міцного засвоєння **алфавіту**, оскільки від цього залежить швидкість орієнтування в словнику, а, отже, і розвиток інтересу до систематичної роботи з ним. Виконання наступних вправ допоможе опанувати техніку роботи зі словником:

1. *Назвіть по порядку усі букви алфавіту.*

2. *Назвіть попередню і наступну букву по відношенню до кожної з вказаних букв.*

3. *Поставте написані на дошці слова в алфавітному порядку.*

4. *Знайдіть в словнику наступні слова: ...*

5. Визначте по словнику, яке зі значень багатозначного слова підходить до цього контексту.
6. Визначте по словнику початкову форму цих слів (наприклад: *skis, wives, cries, worst, prettiest*).

Для розвитку зорової пам'яті можна запропонувати ряд вправ-ігор, а саме:

1) **Гра в паліндром** (слова, що починаються і закінчуються однією буквою), напр., d...d:

dad   *deceased*

deed   *depend*

dead

2) **A – B game**. Знайдіть слова, які починаються з "A", а закінчуються "B"

A-bomb   *absorb*   *adverb*

А тепер "в – с" і т.д.. Ця гра повинна закінчуватися пошуками слів, що починаються з "z" і закінчуються на "a".

3) **Alphabet Quiz:**

What are the three letters after D? – D....(DEFG)

What are the letters before J? – ....J (GHIJ)

What letter is missing in this sequence: – HIGK L H O P (M)

Останнім часом багато студентів надають перевагу електронним словникам. Ряд викладачів ІМ це не схвалює. Якщо розквіт навчальної лексикографії на паперових носіях відноситься до 70-80 рр. ХХ століття, то сьогодні електронні словники використовуються як складові частини багатьох додатків, спрямованих на обробку природної мови: в інформаційно-пошукових системах, програмах автоматичного перекладу, системах розпізнавання та синтезу мови. Окрім цього, багато традиційних словників сьогодні мають електронні аналоги. Найвідомішим реалізованим проектом є видання Oxford English Dictionary (12 томів на одному компакт-диску) та New Oxford English Dictionary. Електронні версії дозволяють користувачеві здійснювати швидкий пошук за різними параметрами.

Структура словникової статті в різних електронних словниках може виглядати по-різному, значно відрізняючись від *rarebooks*: об'єм статті може коливатися від 10 до 99 зон, в яких фіксується різноманітна лінгвістична та екстралінгвістична інформація. Стандартний набір включає наступні відомості: титульне слово, один або декілька іншомовних еквівалентів (якщо йдеться про перекладний словник), інформація про тематичну приналежність цього слова, граматичну інформацію, дефініцію, контексти, інформацію про лексичну сполучуваність, семантичні ієрархічні слова, джерела, прізвище автора словникової статті, дату подачі в базу даних та іншу службову інформацію.

Висновки. 1. Словники – це довідники, що найбільш часто та постійно використовуються у самостійній роботі студентів. Словники є багатим джерелом інформації для тих, хто вивчає ІМ. Вони допомагають глибше зрозуміти значення нових слів, їх граматичні особливості та особливості застосування, розвивають уміння здогадки, прищеплюють студентам смак та навички самостійної роботи з іноземних мов.

2. На різних етапах навчання студентами можуть використовуватися словники різних типів – білінгвістичні, напівбілінгвістичні та навчальні монологістичні словники.

3. Вміння користуватися словником полягає в тому, щоб, по-перше, швидко знаходити потрібне слово, а, по-друге, з усіх значень слова вибрати необхідне за змістом. Для того щоб опанувати відповідну навичку, необхідно добре знати як особливості побудови словника, так і найраціональніші прийоми роботи з ним, і набути необхідного практичного досвіду з пошуку потрібного значення незнайомого слова.

4. Техніка роботи зі словником, вправи на формування навичок словникової роботи визначаються знанням алфавіту мови, що вивчається, розвитком зорової пам'яті і чітким представленням структури словникової статті у кожного, хто працює зі словником.

Література:

1. Барабанова Г. В. Методика обучения иностранному языку в средней школе: курс лекций / Г. В. Барабанова // Севастополь: СевНТУ, 2010. – 100 с.
2. Варпахович Л. В. Лингвистика в таблицах и схемах: пособие / Л. В. Варпахович. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск : Новое знание, 2007. – 129 с.
3. Иомдин Б. Л. Как составляются словари / Б. Л. Иомдин. – М. : АСТ, 2001. – 154 с.
4. Левина М. Д. Еще к вопросу о роли чтения / М. Д. Левина // Иностранные языки в школе. – 2010. – №4. – С. 20-24.
5. Програма з англійської мови для професійного спілкування. English for Specific Purposes (ESP) / [Колектив авторів Г. Є. Бакаєва, О. А. Борсенко, І. І. Зуєнок та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005 – 119 с.
6. Ступин Л. П. Словари современного английского языка / Л.П. Ступин // Изд-во ЛГУ, 1973. – 67 с.
7. Щерба Л. В. Преподавание языков в школе. Общие вопросы методики. Учебное пособие для студ. филол. фак. – 3-е изд., испр. и доп. / Л. В. Щерба. – Спб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Академия, 2002. – 160 с.
8. Селегей В. Электронные словари и компьютерная лексикография [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/selegey_al.asp
9. Allen, V. F. Techniques in Teaching Vocabulary. – London : Oxford University Press, 1983. – P. 136.
10. Johns, Ann M. Text, Role and Context: Developing Academic Literacies / Ann M. Johns // NY : Cambridge University Press, 1997. – 171 p.
11. Carter, R. and M. McCarthy (eds.) Vocabulary and Language Teaching. – London and New York : Longman, 1988. – 242 p.
12. Seal, B.D. "Vocabulary and Teaching" in M. Celce-Murcia (ed.) Teaching English as a Second or Foreign Language. 2nd edn. – Boston, Massachusetts : Heinle&Heinle Publishers, 1991. – 567 p.
13. Winchester S. The Meaning of Everything. The Story of the English dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – P. 260.